

neveštine u radu, od neznanja higijenskih uslova za zdravlje, od niske kulture u opšte; ali zato svi uslovi za razvitak moralnog osećanja i duševne snage ličnosti u patrijarhalnom životu stoje daleko više no u radničkom životu u civilizovanom društvu.

Mi za sada nećemo da vučemo nikakve zaključke iz ovog upoređivanja i nazmeđu našeg patrijarhalnog života i života radničkog sveta na zapadu - to ćemo ostaviti na svršetku. Ovde ćemo samo da spomenemo da je i taj radnički svet nekada živio u takvom istom patrijarhalnom društvu, pa je to društvo propalo. Očevidno kod sviju njegovih vrlina ono mora imati neku klicu u sebi, koja ga ruši. No i o tome ćemo govoriti docnije. Za nas je glavno bilo da pokažemo uticaj patrijarhalnog života na razvitak ličnosti.

Patrijarhalni život samo bio je kadar da stvori i vaspita one čvrste, čelične karaktere, koji su se javljali u srpskom narodu za svo vreme turskog gospodovanja, kao protest protiv turske vlasti. Hajduci nicali su iz srpskih zadruga i najčešće oni su uskakali u goru da osvete pogubljenog oca ili brata, pogaženu čast sestre, ćeri ili svoje "ljube" i uopšte da osvete krv. Porodična veza bila je glavna snaga koja je gonila ajduke na osvetu i glavna pomoć u nevolji. U ovom patrijarhalnom životu izučio je prost narod u pesmi svoju prošlu istoriju - tu je on smišljao i svoju budućnost. Tu su se vaspitali oni seljaci - revolucionari, koji su večito pravili zavere protiv "vlasti" - turske - na saborima, koji su večito šurovali sa bečkim ćesarima i svaku priliku upotrebili da dižu bunu, naposljetku koji su započeli "prevrat" u Srbiji 1804 g. i šiljali poslanike u Petrograd, Stambol i Beč, da vode pregovore sa carem moskovskim i sa svima evropskim dvorovima.

Zadruga i opština - te dve srpske ustanove ostale su nedodirnite od turske državne sisteme. U njima je srpski narod prikupio svoj razbijeni narodni život i iz njih se odupirao Turcima. Zadruga je bila ekonomska a opšti na politička jedinica srpskog naroda. Za Turke to je bio samo izvor, iz koga su oni naplahivali svoje prihode. Za srpski narod, to je bio moralni i materijalni izvor iz kog je crpeo snagu za oslobođenje od turske vlasti. Odma u početku srpskog ustanka videlo se da je to ognjište iz koga je planula revolucija, koja je uništila tursku državnu sistemu, a tako isto da je to osnova nove srpske države.